

Konu: **Kadim Diller ve Yazılar**

Yazı: **84**

Bükümlü Dillerin Türetilişi

Doç. Dr. **Haluk BERKMEN**

Atatürk *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi*'nin temelini atarken dünyada eşi görülmemiş bir uzak görüşlülükle, dilin, tarihin ve coğrafyanın ayrılmaz bir bütün oluşturduklarını ve bu üç disiplinin aynı çatı altında araştırılmaları gerektiğini belirtmişti. Gerçekten de Türk ulusu çok eski bir tarihe sahip olmaktan öte, çok geniş bir coğrafyada konuşulan kadim bir dile sahiptir ve bu bakımdan dil, tarih ve coğrafya birlikte incelenmeleri gerekir.

Türk tarihinin kökleri tarih öncesi dönemlerden başlar. Bu dönem, henüz yazının bulunmadığı, kayıtlı belgelere dayandırılmayan, günümüzden binlerce yıl öncesine kadar uzanır. Tarih öncesi dönemde Türk kimliğinin varlığından söz edebilir miyiz? Türklerin böylesine eski bir dönemde yaşayıp belirgin bir kültür geliştirmiş olmaları mümkün müdür? Genel kanı Türklerin ilk yazılı belgelerini '*Orhon kitabeleri*' denilen taş bloklar üzerine kazımış olduklarıdır. Oysaki bu kitabelerde kullanılmış olan yazı tarzı bir alfabe olmayıp daha çok hecelere dayanan, tamamen Türkçeye uygun, 38 işaretli hecesel bir yazı tarzıdır.

Genelde alfabeler 30 işareti geçmez. 38 işaretli yazı tarzı Orta Asya'da Türkler tarafından geliştirilmiş ve kendi dillerine en uygun şekilde olgunluğa ulaştırılmıştır. Alfabetik yazının Akdeniz'in doğu kıyılarında yaşayan Finikeliler tarafından geliştirilmiş olduğuna ve oradan ticaret yollarıyla eski Yunanlılara geçtiğine inanılır. Oysaki hecesel yazı tarzı alfabetik yazıdan daha eskidir ve tek heceli sözcükleri içeren dilleri konuşan kavimler tarafından geliştirilmiştir. Bu konuyu **2** sayılı **Yazının Gelişimi** başlıklı yazımda işledim (1).

Kadim dönemden kalma Türkçe yazıtlar Kazakistan'da, Altay dağlarında, Pazırık Kurganlarında, Tamgalı'da, Yakutistan'da, Tuva'da, Rusya'da, Uluğ Kem'de, Şülyek Köyünde, Yazılıkaya tepelerinde, Karayüz bölgesinde ve daha birçok bölgede bulunmuştur.

Kadim Türkçede her tek heceli sözcük bir kavram içerirdi. Kavramı tek bir işaretle belirttiğimizde '*tam bir kavram*' iletmış oluruz ve bu bakımdan işaretimiz bir **Tam-ga** olur. Bu tek heceli sözcüklere "kök" sözcükler diyebiliriz. Esas kavram bu kök sözcükte bulunmaktadır. Çeşitli haller ve durumlar bu kök sözcük değiştirilmeden eklemelerle meydana getirilir. Örnek olarak SU sözcüğünü ele alalım. Sulu, suda, susuz, suyu, suyun, susamak, sulandırmak, sulamak,...vs şekilleri hep 'su' kök sözcüğüne eklemelerle oluşturulur. Bu tür dillere '**eklemeli** (aglutinant) diller denir. 'Su' kök sözcüğü ilginç bir örnek oluşturur. Zira bu Türkçe sözcüğün bir miktar değişerek pek çok dile geçmiş olduğunu görmekteyiz. Su kök sözcüğünün asıl anlamı "durgun su" veya "öz su", "kaynak suyu" olup diğer dillerde **sui, sub, suv, suw, siv** ve **sun** şekillerine dönüşmüştür. Bu konuda **63** sayılı **Su Kök Sözcüğü** başlıklı yazıma bakınız (2). Su kök sözcüğünün diğer dillerdeki şekillerine ait örnekler:

Su, Sui: Çince bildiğimiz su demektir. Japonca *su* ise öz su veya meyve suyu anlamındadır. Japonlar içme suyuna *mizu* derler ki aslı meyve suyu anlamındadır, çünkü *mi* meyve demektir. Arapça *suban*, 'su yolları', *subabe* 'kap içinde artılmış su' ve *surahi* 'su kabı' olmaktadır. Yine Arapça *sudur* 'ortaya çıkma, yeraltından beliren kaynak suyu gibi fişkırtma' anlamında bir sözdür. Farsça *sude* 'ezilip su gibi acı hale getirilmiş' demektir.

Suv ile Suw: Kazak, Uygur ve Şor Türkçelerinde bildiğimiz su yerine kullanılan sözcüklerdir. Bu kök sözcükten *suvuk* ve *suvik* 'sulu, cıvık' sözcükleri türemiştir ki aslı durgun olan öz suyun akıtılması anlamını taşırlar. Keza *suval* 'sulamak' ve *suwal* 'su vermek' sözcüklerinde **su** kök sözcüğü bulunmaktadır. *Suwaş* sözü bizim 'sıvamak' olarak kullandığımız çamur veya balıklarla sıvamak, yani su ile karıştırarak sulandırmak demektir. Kaçmak anlamında kullandığımız *sıvış* sözü de 'su gibi kayıp uzaklaş' anlamını içerir.

Sub: Bu kök sözcük "altta duran" anlamındadır. Türkçe ve Moğolca *suburgan* yer "altındaki kutsal oda, mezar odası" demektir. Latinceye **sub** sözü Etrüskçeden geçmiş ve Latince'den de tüm Latin kökenli dillere aktarılmıştır. Fransızca *sous* (okunuşu su) 'alt' demek olup, pek çok sözde yer alır. İngilizce *subway* 'yer altı yolu', *submarine* 'denizaltı' olup Fransızcası *sous-marin*'dir. İngilizce *subscribe* 'alta yaz veya kayıt ol', *submerge* 'su altına dal', *subservience* 'alt görevde hizmet etmek', *subsidize* 'alttan parayla desteklemek', *subsidy* 'destek parası', sözcüklerinin hepsinde 'su' kök sözcüğü bulunmaktadır. İngilizce *subtle* ve Fransızca *subtil* sözlerinde 'su gibi şeffaf, ince, gizli olan' anlamları bulunur. Ayrıca Fransızca *seau* 'su kovası' olup okunuşunda su → so dönüşümü olmuştur.

Sun: Bu iki kök sözcük "altta dur" emir şekli ile ilgilidir. Japonca *sunde* 'oturmak, yerleşmek' anlamlarında olup, Türkçe **sin** 'gizlen, yerleş, altta dur' ile ilişkili olabilir.

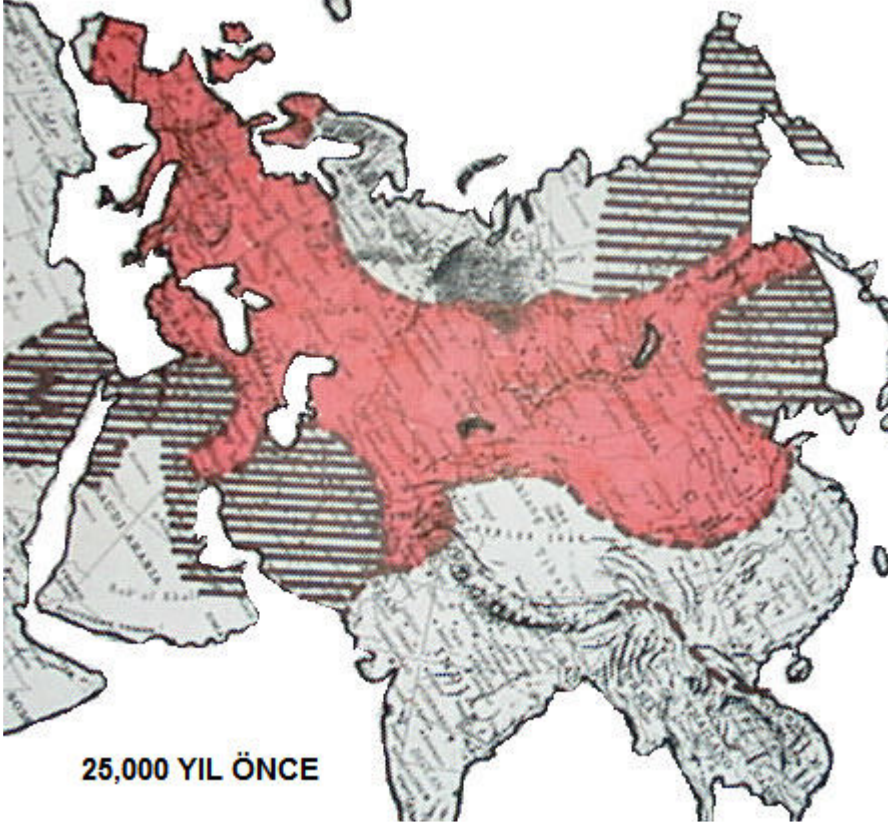
Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkçe kök sözcükleri pek çok dilde bulmak mümkündür. Hint-Avrupa (HA) dilleri arasında pek tartışılmayan bir konu da kök dil konusudur. Zira Hint-Avrupa dillerinin nasıl oluştuğu ve nerde ortaya çıktıkları konusu halen kesinlik kazanmış değildir. İlk HA dilinin Hititçe olduğu ve M.Ö. 1700 yıllarında Anadolu'da belirgin hale geldiği kabul edilse de, aynı dilin nasıl olup da Hindistan'da belirmediği açıklanamamaktadır. Zira o dönemlerde Anadolu ile Hindistan arasında ne savaş ne de göçler olmuştur. **47** sayılı **Hitit Dili Hakkında** başlıklı yazımda (3) şu sonuca ulaştım:

Tüm bu benzerliklerin ışığında Hititçenin Ural-Altay dilleri ile Hint-Avrupa dilleri arasında köprü görevi yaptığını ve kadim Türkçe ile ilişkili olduğunu ileri sürebiliriz.

Eklemeli dillerin çıkış bölgesi Asya'dır. Zira Türkçe, Korece, Moğolca, Japonca ve daha birçok Asya dili eklemeli dillerdir. Hind-Avrupa ve Sami dilleri ise bükümlü dillerdir. Zira bu dillerde asıl kök sözcük aynen kalmaz. Cümle içinde değişikliğe uğrar. Çince de tek heceli bir dildir. Her sözcük hiç şekil değiştirmeden aynen söylendiği gibi, o sözcükle ilgili haller ve durumlar da ayrı birer sözcük olarak ifade bulur. Bu bakımdan, en eski dillerin Asya'da tek heceli diller olarak ortaya çıktıklarını söylemek mümkündür sanırım.

Orhon kitabelerindeki yazı da öylesine kısa bir süre içinde ortaya çıkmamış, çok uzun yüzyıllar, belki de binyıllar boyunca gelişip olgunluğa erişmiştir. Onu olgunluğa erdirenler de Asya'da yaşayan Türk topluluklarıdır. Bu topluluklar önce damga olarak geliştirip kullandıkları işaretleri zaman içinde bir sözcüğün hecesi yerine koymuşlar ve bu hece işaretlerinin peş peşe kazılmasıyla yazılı metinler meydana getirmişlerdir. Bu türden kısa metinleri Asya'nın çeşitli bölgelerinde ve '*kurgan*' adı verilen mezarlarda bulunmuş olan kaplarda buluyoruz (4).

Örneğin, M.Ö. 5. yüzyıla ait olduğu saptanmış olan bir kurganda gümüş bir kabın kenarına kazılmış yazının Türkçe olduğu bilinmektedir. Bu mezar bir İskit prensine ait olduğu sanılmakta, İskitlerin ise Türk olup olmadıkları konusu halen batıda tartışılmaktadır. Batılı kazı bilimciler ve dilciler, ellerinde hiçbir kanıt olmadığı halde İskitleri bir Hind-Avrupa halkı olarak kabul ve ilan etmişlerdir. Kendi görüşlerine göre bu halkın konuştuğu dil bir Hind-Avrupa dili idi. Şu halde bu iddialarını kanıtlayacak yazılı metinler olması gerekir. Ama hiç de öyle değil. İçlerinden biri bu asılsız iddiayı ileri sürdükten sonra diğerleri de tartışmasız onay vermişler, işlerine geldiği için kabul etmişlerdir.

Batılı dilciler **Nostratik** (bizim halka ait) adını verdikleri bir kök-dil ortaya atmışlardır (5). Üstte görülen haritada kırmızı ile belirtilen bölgede Nostratik dilinin 25000 yıl önce konuşulduğu görülüyor (6). Bu geniş bölge tüm Asya'yı, Avrupa'yı ve Mezopotamya'yı kapsıyor. Nostratik hipotezini ilk ileri süren dilci Danimarkalı **Holger Pedersen**'dir (1867 – 1953). Ardından **V. İllich**, **A. Dolgopolsky**, **A. Bomhard** ve **H. Sverdrup** bu konuda yayınlar yapmışlardır. Bu makro dil ailesine Nostratik yerine **Avrasya** dil ailesi de denmektedir. Üstteki haritada bu dili konuşan insanların hem güneybatıya doğru Pakistan'a, İran'a, Arap yarımadasına ve Mısır'a, hem de doğu ile kuzeydoğuya doğru Yakutistan'a Kore'ye ve Japonya'ya yayıldıkları taralı bölgede belirtiliyor. Fakat Nostratik dilinin asıl sahipleri kimlerdir? Günümüzde varlığını sürdürmekte olan hangi toplumdur? Bu konuda dilciler sessiz kalıyorlar. Üstelik **Ön-Türkçeden** hiç söz etmiyorlar. Çünkü amaçları kök dili bulmak değil, kendi dillerinin çok eski zamanlarda dahi konuşulduğunu kanıtlamaktır. Dikkat ederseniz üstteki haritaya Hint yarımadası katılmamıştır. Şu halde hem Hint-Avrupa dillerinin hem de Sami dillerinin kaynağı Asya kökenli Ural-Altay dil ailesini oluşturmuş olan bir kök dildir.

Tüm Ural-Altay dilleri eklemelidirler. Hint-Avrupa ve Sami dilleri ise bükümlüdürler. Bükümlü dillerin eklemeli dillerden türetildikleri görüşündeyim. Acaba nasıl türetildiler? Bu konuda 'hiç' denecek kadar az araştırma yapılmıştır. Nasıl türetildikleri konusunda bir fikrim var. Sizlere birkaç örnek sunacağım. Önce düşüncemi belirteyim. Kanımca M.Ö. 4000 yılları civarında Hazar denizi kıyılarından yayılan bir halk güneye ve güneybatıya yayılmaya

başladılar. Asya'dan Anadolu'ya, Kafkasya üzerinden, göçlerin oluştuğunun maddi kanıtlarını **64** sayılı **Asya Kültürünün İzleri** başlıklı yazımda gösterdim (7). Bu yayılmanın güneye doğru, Hint yarımadasına doğru da olduğunu **59** sayılı **Dravitçe, Sümerce ve Türkçe** (8) başlıklı yazımda da işledim.

Yeni bölgelerinde güçlü krallıklar kuran bu insanlar zamanla kendilerine özgü bir dil sahibi olmak istediler. Zira bağımsızlığın en önemli belirtisi farklı ve özgün bir dildir. Konuştukları dil Ön-Türk kökenli eklemeli bir dildi. Bundan yeni bir dil türetmenin en kısa ve kolay yolu ne olabilirdi? Şu halde Asya kökenli bitişken bir dil olan Ön-Türkçeden bükümlü dillerin nasıl ayrıldıklarını gösteren belirgin dönüşüm kuralları olması gerekir. Önce 'gramatik' cümle yapısından başlanmalıydı. Temelde iki kural kullandılar.

Kural 1:

Eklemeli dildeki sözcüğün sonunda bulunan takıları ayırıp yeni bir sözcük gibi kullanmak ve sözcüğün önüne getirmek.

Kural 2:

Eklemeli dildeki sözcüklerin yerlerini değiştirmek ve cümleyi devrik hale getirmek.

Örneğin, "ben ata biniyorum" derken "ben var binmek ata" denebilirdi. Böylece sondaki eylem belirten fiil hep cümle ortasına çekilerek eyleme (fiile) öncelik tanınmış oluyordu. '**Eylem önemlidir**' mantığı ile girişken bir ulus olduklarını da belirtmiş oluyorlardı. 'Ben ata biniyorum' demek olan İngilizcede "I am riding a horse" cümlesine göz atalım. 'riding' fiili attan önce konmuştur. Burada Kural 2 kullanılmıştır. Ayrıca, "a horse" derken '**at-a**' daki -a takısı başa alınmıştır. AT-A→A-(horse) şekline dönüşmüştür (Kural 1). Bunun gibi birçok örnek verilebilir.

Bu türden Altay dillerindeki takıları sözcük sonundan sözcük başına getirerek yeni bir dil oluşturdular. İşte birkaç örnek:

- Fransızcada "**Si** il cours" 'koşarsa' demektir. '-sa' takısı başa alınıp '**si**' olmuştur.
- İngilizce "Why **did** he come?" 'neden geldi?' Burada da geçmiş zamanı belirten '**di**' takısı öne alınıp '**did**' olmuştur.
- İngilizce "on the table" 'masanın üstünde' demektir. '-nın' takısı '**on**' olarak değişip başa alındığı görülüyor.
- Almandadaki "**der, die, das**" sözcükleri de benzer bir bükümden elde edilmiştir. "Der Tisch" 'masadır' şeklinde -**dir**→**der** olup öne geçmiştir. "Die Frau" 'kadın-**dir**' ve "Das Haus" 'ev-**dir**' şekillerinde **dir**→**die** veya **das** dönüşümleri bulunur.
- İngilizcedeki "**in**" (içinde) demektir. Dikkat edilirse Türkçe İÇ-**İN**-DE derken üç hece kullanılıyor. Birincisi yer belirten dışa karşı İÇ dir. İkincisi '**İN**' eylem belirtiyor (inmek). Üçüncüsü '**DE**' durum belirtiyor. Yani 'içinde' derken '**içe in ve dur**' emri var. DE öne alınıp 'The' olmuştur. **DE**→**THE** dönüşümü ve İN (inmek) eyleminden bağımsız İN sözcüğü oluşturulmuştur. "Kurt in'i" de ayrı bir göstergedir.
- THE sözünün oluşumunda bir diğer yol, Almanca aracılığı ile, Türkçe -DIR ve -DİR takıları İngilizceye DİR→DİE→THE şekline girmiş olabilir.
- Arapçadaki 'EL' aynen İspanyolcaya 'el' olarak ve Fransızcaya 'LE', 'LA' olarak geçmiştir. Aslı Altay dillerindeki -LI / Lİ, -EL / -LE takılarıdır. Eski Sümer'de ve Mısır'da her şehir bir tanrıya / tanrıçaya adanmıştı. Örneğin, İSİS tanrıçasına **ait** şehirde

bulunan her kişi ve eşya 'İsisili' olduğundan sondaki '-li' takısı başa alınıp önce **İL** ve **EL** sonraları da **LE** ile **LA** şekillerine dönüşmüştür. Tüm Latin dillerinde eşyaların cinsiyetleri vardır. Bu özellik eklemeli dillerde bulunmaz. Türkçede **-EL** takısını hala görmekteyiz. Örnekler : Yer-el, Gün-cel, Gök-sel, Tüm-el, Tük-el, Çep-el (çepelli arpa)..vs. Bu örnekler eski sözcükler olmayabilir ama **-EL** takısı eskidir. Hepsisi de **-EL** takısını almakla 'AİT' anlamını kazanmışlardır. Ayrıca, **-LE / -LA** takıları da Türkçede bol kullanılır. "Bir eyleme AİT ol" anlamında kullanılırlar. Örnekler : Gür-le, Giz-le, Par-la, Yağ-la, Bel-le, Bağ-la, Dağ-la...vs.

- Türkçedeki 'geniş zaman' takısı (gider, koşar, yapar, yazar...vs) **-ER / -AR** takıları aynen bükümlü dillerde kalmışlardır. Almanca 'schreiber' (yazar), 'macher' (yapar, yapıcı), leufer (koşucu. koşar)
- İngilizce 'runner' (koşar, koşucu), 'builder' (inşaat yapan, yapar), 'turner' (çevirir, çevirici), 'talker' (konuşkan, konuşur)...vs. Ancak, eylemin kendisi 'eylem yapıcı'ya dönüşmüştür.
- Latince "ne" kök sözüğü hem soru adılıdır hem de "nasıl, ne biçim" anlamlarını taşır. Orhun yazıtlarında "neçük, negüle, neke, nençe" (nasıl, ne biçim, neden ne kadar) demektir. Türkçede ön takı olan **ne**, Latinceye sona alınmıştır. Latince "venisti-ne" (geldin-mi?), "vidisti-ne" (gittin-mi?). biz de "geldin mi **ne**?" deriz. Latince "neque venit neque me vidit" (ne geldi ne de beni gördü). Burada **Neque** aslında NE-Kİ demektir "ne ki geldi ne ki beni gördü".
- Türkçe kök sözcük olan '**Kİ / KA**' kök heceleri Latinceye şu şekillere dönüşmüştür:

KİM→ **QUIS** (kim)

KANGI (ne)→ **QUID** (ne)

KANDA (nerede, ne zaman)→ **QUANDO** (ne zaman)

KAÇ→ **QUOT** (ne kadar)

- Fransızca **Quand** (ne zaman), İtalyanca **Quanto** (ne kadar), Fransızca **Compter** (saymak), İngilizce **Computer** (bilgi sayar) sözlerinde de aynı kökler bulunur.
- Japonca soru adılı '**KA**' dır ve sözcük sonuna eklenir. Örnekler: **Arimas-ka?** 'Var mı ki', **Kimas-ka?** 'Geldi mi ki'. Bu soru şeklinin ön Türkçede kaynaklandığı ve halen gündelik dilimizde kullanılmakta olduğunu görüyoruz. 'Ka' soru adılı içeren Türkçe sözcükler: **Kaçan** 'ne zaman', **Kaç kata** 'kaç kere', **Kayu** 'hangi' ve **Kanča** 'nereye'.
- Türkçedeki **-IZ** takısı çoğul belirtir (koşarız, gideriz, alırız, koruruzvs). Bu takı başa alınıp ayrı bir sözcük olmuştur. İngilizcede **US** (biz) sözcüğü **-IZ / -UZ** takısından dönüştürülmüştür. Almanca 'biz' **UNS** demektir.
- Türkçe karşılaştırma takısı **-DAN/-DEN** İngilizceye **Than** olarak geçmiş olması mümkündür. "Mehmet is taller **than** Ali" (Mehmet Ali'den uzundur) derken her iki kural kullanılmış oluyor. Türkçede cümle sonuna gelen 'uzun' ortaya alınırken **-den** takısı **than** olarak bağımsız, yeni bir sözcük GİBİ kullanılıyor ve öne alınıyor.
- Türkçenin bir lehçesinde ise 'yaparız' yerine 'yapar**ıh**' denir. Örnekler: Alır**ıh**, koşar**ıh**, gider**ıh**, bakar**ıh**....vs. Bu **-IH** takısı Almandada **İCH** olmuştur ve anlamı 'ben' dir. Çoğulun tekil'e dönüşü önemli kişilerin kendilerini çoğul olarak tanımlamalarından kaynaklanır.

- Diğer bir rnek, İngilizce **CAN** (okunuğu 'kan/ken') sözcüğüdür. Bu sözün anlamı 'yapmak/yapabilmek' olup kökü **KHANG** sözüdür. Yetki sahibi olan Khang, Almanca **Kung**, İngilizce **King** sözcüklerinin kökünde bulunur.

Tüm bu örnekler ve daha birçok benzerleri sanırım **tesadüf** olamaz. Tesadüf demek için olasılık hesabından hiç haberdar olmamak gerekir. Bu kadar tesadüfün bir araya gelmesi hemen hemen **sıfır olasılıklı** bir durumdur. Ancak dilciler, özellikle batılı dilciler, bu ilişkileri hiç göz önüne almazlar.

Bu verdiğim örneklerin bazıları tartışmalı olabilir. Ayrıca tüm dilleri de kapsamış değilim. Asya'dan Amerika kıtasına göç etmiş Kızılderili kavimlerin dillerinde, Aztek, Maya ve İnka dillerinde de pek çok ilişki bulmak mümkündür. Sunduęum rnekler bir ilk yaklaşım olarak dikkate değerdirler ve daha derin araştırmaların yapılması gerekir. Zira bu konunun ciddiye alınıp incelenmesinde büyük yarar vardır. Eęer bu konuya uzmanlar eğilip dilimizin diğer dillere olan katkısını araştırsalrarsa hem dillerin tarihsel gelişimine ışık tutmuş olacaklar, hem de dil konusunda eksik olan öz güvenimizi geri kazandırmış olacaklardır.

Kaynaklar:

- (1) <http://www.halukberkmen.net/pdf/51.pdf>
- (2) <http://www.halukberkmen.net/pdf/285.pdf>
- (3) <http://www.halukberkmen.net/pdf/229.pdf>
- (4) <http://www.halukberkmen.net/pdf/247.pdf>
- (5) http://en.wikipedia.org/wiki/Nostratic_languages
- (6) **Harald Sverdrup and Ramon Guardans**, System Dynamics to reconstruct the dispersal of modern man on Earth and language patterns.
- (7) <http://www.halukberkmen.net/pdf/287.pdf>
- (8) <http://www.halukberkmen.net/pdf/276.pdf>